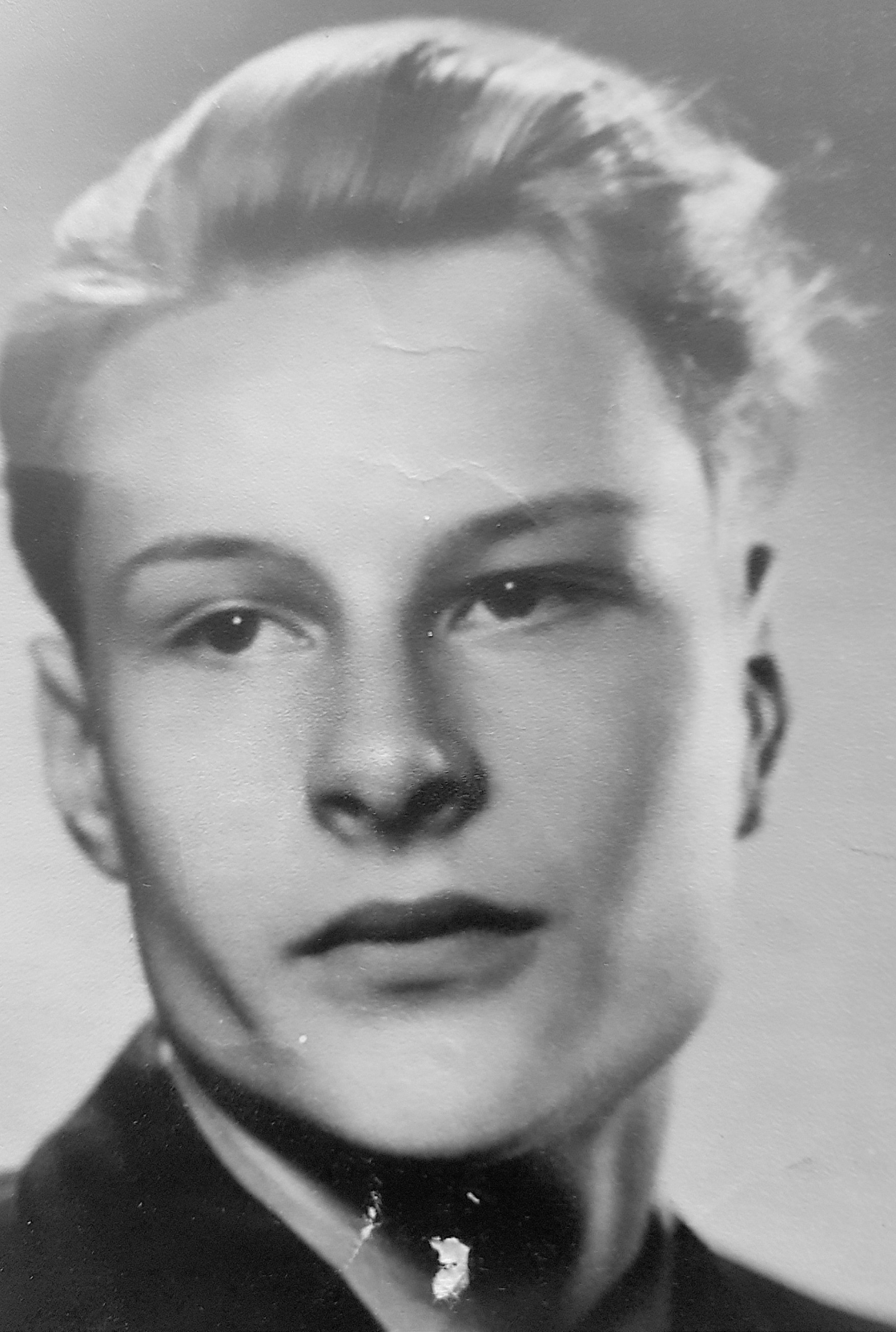

PÄIVI
TAPOLA &
JARKKO S.
TUUSVUORI
**KESKI-
PÄIVÄN
AAVEET**

JYRI SCHRECKIN
RUNOILIJAN-
KOHTALO
NTAMO

KESKIPÄIVÄN
AAVEET

Päivi Tapola &
Jarkko S. Tuusvuori

KESKIPÄIVÄN AAVEET

Jyri Schreckin
runoilijankohtalo

NTAMO
Helsinki
2 0 2 5

KIITOS

Suomen tietokirjailijat ry. on tukenut toista tekijää (Tapola) taloudellisesti.

PÄIVI TAPOLA

Kesän kohtaaminen. ntamo 2016.

Sodista, suvusta, sotilaista. ntamo 2015.

Rouva Ramsayn kutsut. Naisista ja kirjallisuudesta. ntamo 2015.

Näytösten välillä. ntamo 2014.

Mannerheimin haastaja. Kenraali Harald Öhquist. Otava 2013.

(yhdessä Mikko Karjalaisen kanssa)

Rakentajan elämä. Georg W. I. Schreck. Moreeni 2011.

Marsalkan kotiinpaluu. Gummerus 2010.

Kenraalien kirjeet. Tammi 2007.

Ajan paino. Jalkaväenkenraali K. A. Tapolan elämä. Tammi 2004.

Isät ja tyttäret. Tammi 2004. (yhdessä Sara Heinämaan kanssa)

Äitini puutarhassa. Polkuja naiskirjallisuuteen. Kääntöpiiri/

Like 2002.

Shakespearen sisarpuolet. Naisellisia lukukokemuksia.

Kääntöpiiri 1994. (yhdessä Sara Heinämaan kanssa)

Loputtomat hummut. WSOY 1988. (toim. yhdessä

Sara Heinämaan kanssa)

Kuulu. WSOY 1985.

© PÄIVI TAPOLA & JARKKO S. TUUSVUORI 2025

ISBN 978-952-215-928-1

ULKOASU

Göran de Kopior

KANNEN KUVA

Jyri Schreck teininä (n. 1944–1946),
Schreckien kotialbumi (vrt. Kuvaluettelo s. 238–239)

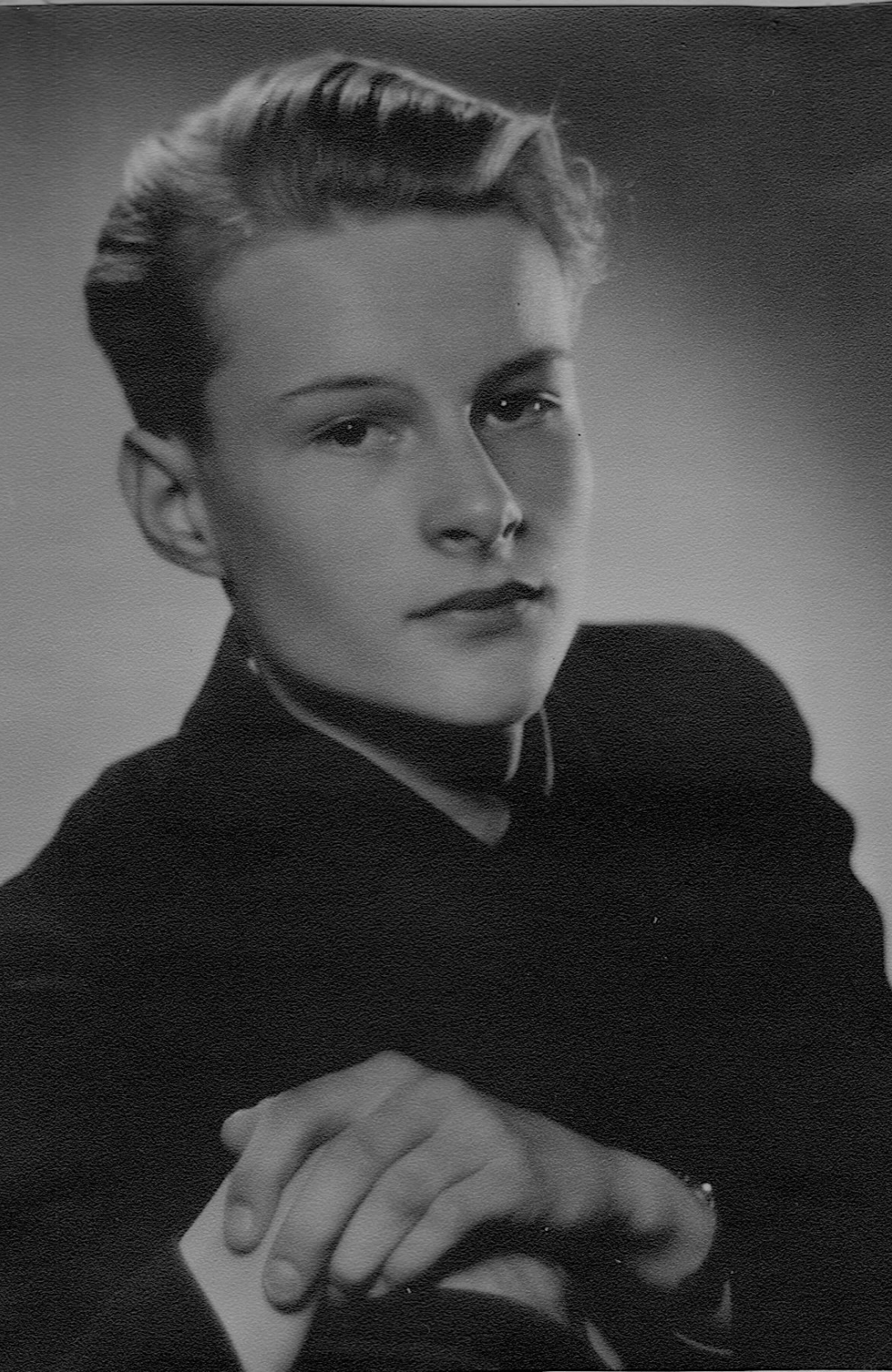
VALMISTAJA

BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

NTAMO

Helsinki 2025 (IV LINJA 18, 00530 HKI)
www.ntamo.net (info.ntamo@gmail.com)

Lauralle, Kirstille ja Rimmalle

Suurelle autiolle
ympyriäiselle nurmikentälle
ilmestyy vanha mies
astelee sen poikki mietteissään
tarkoin ympyrän hallkaisijaa pitkin,
keltainen perhonen kisailee
hänen kumaraisten harmaan päänsä ympärillä,
keskipäivän aaveita kumpikin,
ei edes varjoa ruohikolla,
mistä ja minne on matka, tietävätkö
että siinä on toinen
 hipaisun ulottuvilla,

perhosen elämä on lepatella päivä,
ihmisikä lyhyt, kun katsoo taakseen,
 päivässä mitattu,
vain aurinko jatkuu, raivoisa yksinäinen
roihi ikiajoista, milloin se kyllästyy,
missä on puiden vihreä elävä henki
 lumen aikana,

ja ketä varten puhkeat vielä helakka ruusu
tiheiden lehtien kätköstä
näin lähellä syksyä?

SAATTEEKSI

Jyri Schreck [...] oli elokuvasuvussa varttunut runoilija, jonka nimeä ei nykyään juuri kuulu mainittavan, mutta toivottavasti tämän jälkeen vähän useammin.

Helsingin Sanomat 13/x/2023

[...] askeettista runoutta, jota voi sanoa asenteeltaan zeniläiseksi Leif Färdingin tai Jyri Schreckin tapaan.

Helsingin Sanomat 25/vii/2020

Kaksi lainausta viime vuosien lehtikirjoituksista todistavat sanataiteilijan tähdellisyydestä ja hänen jättämästään vaihtelevasti kestäneestä jäljestä. Mutta kenestä oikein puhumme ja miksi nuo sitaatit ovat harvinaisia viittauksia melko lailla unohdettuun hahmoon?

Jyri Matti Schreck (16.12.1927–19.1.1982) oli runoilija, dramaturgi ja ohjaaja sekä kustannustoimittaja ja kriitikko. Hän syntyi Schreck–Forsman–Ladau-kulttuurisukuun ja tutustui jo lapsena kodissaan eri alojen taiteisiin ja taiteilijoihin. Hänen isänsä oli KOP:n pankinjohtaja ja Suomi-Filmin toimitusjohtaja Matti Schreck (1897–1946), joka rakasti kirjallisuutta ja kuvataiteita, ja äitinsä laulajatar Aino Schreck (o.s. Huttunen) (1902–1974). Lapsuudenperheeseen kuului kolme nuorempaa sisarta.

Melko lyhyen elämänsä aikana Jyri Schreck julkaisi seitsemän runoteosta, kahdeksannen hänen kustantajansa Otava saattoi kirjaksi postuumisti.

Teatteri oli Schreckin toinen luovuuden ja ilmaisun alue. Hän opiskeli dramaturgiaa ja toimi ohjaajana ja näyttelijänä jo oppilaana Suomalaisessa Yhteiskoulussa,

opiskeluaikanaan ja nuorena maisterina Ylioppilasteatterissa ja myöhemmin sekä Kansallisteatterissa että Helsingin Kaupunginteatterissa.

Monipuolisena kulttuurivaikuttajana Schreck työskenteli Otavassa, kirjoitti kirjallisuusarvosteluja *Uusi Suomi* -lehteen (1919–1991) sekä ansioitui käsikirjoittajana, selostajana ja näyttelijänä elokuvissa ja dokumenteissa.

Vanhin tytär kuvailee häntä värikkäästi.

Isäni oli ääripäiden välillä surffaava, dramatiikkaa ja naisia rakastava, lahjakas, särmikäs, epäkäytännöllinen, urbaani ja etäinen. Jyri rakasti kauneutta, Jyri oli mammanpoika, Jyrille arkiset asiat olivat usein liian vaativia, mutta toisaalta hän näki asioissa sellaisia merkityksiä ja vivahteita, jotka olivat muitten ulottumattomissa.

Naisten ja kauneuden rakastaminen on sattumoisin myös ollut syynä yhdelle poikkeukselliselle Schreck-välähdykselle suomalaisessa julkisuudessa viime vuosikymmeninä. Runoilija Merja Virolainen nimittäin lainasi hänen säkeitään kolumnissa, jonka *Helsingin Sanomat* (1889–; aluksi *Päivälehti*) julkaisi syksyllä 1996.

Runoilija Jyri Schreck kirjoittaa: ”Minä annan käteni kulkea/ hyväillen hänen kumpareillaan,/ mammae mammae/ miten ne ovat pehmeät,/ enkä minä löydä hänen napaseudultaan/ jäävuorta,/ se on valkoinen kyllä/ se on lämmin,/ kanervainen Schwarzwald,/ ja kauneimmillaan/ minä kirjoitan hänet kreikaksi,/ Afrodite Kallipygos.”

Runon viimeinen sana tarkoittaa
kaunispeppuista. Nimi viittaa antiikin
ajan veistokseen, jota pidetään yhtenä
arvostetuimmista. Kaunispyllyiselle rakkauden
jumalattarelle pystytettiin jopa temppele.
Yhdellekään toiselle ruumiinosalle ei suotu
samaa kunniaa.

Tämän perusteella ”mammanpoikuus” saa asiaankuuluvaa
monimielisyyttä. Schreckin tytär pääsi todistamaan myös
todellista runoilijan luomishetkeä.

Yksi pieni runo... tai vain säe siitä... Jyri
istui tuntikausia kuistilla kirjoituskoneensa
äärellä, repi ja rutisti vimmaisena karjahdellen
muutaman epätäydellisen sanan sisältävän
arkin toisensa jälkeen paperikoriin. Paperikori
täyttyi ja arkkeja lojui läjäpäin pöydän alla ja
lopulta kuin vakavasti vammautuneina valkeina
perhosina tuulen riepoteltavina.

Jyri Schreck rakasti kauneutta kaikissa sen muodoissa ja
upposi sanojen, säkeiden ja lauseiden loistoon.

Rannalle nousit.
Puut vihreään huminaan
hengitit, lokin
nostit vaahdosta tuuleen.
Meren valoa siivet.

Tämän tekijänsä ensimmäisen runokirjan toisen runon
nimeltä ”Merenneidolle” sikermästä ”Omistuksia” (*Lumi*,
1959) nosti runoilijakollega Lassi Nummi (1928–2012) esiin
ja kirjoitti: ”Sen loppurivi on kauneimpia säkeitä, mitä
suomen kielellä on kirjoitettu.”

Mitä tapahtuu elämälle, joka alkaa sadunomaisena, kauniina ja täynnä rakkautta, huolenpitoa, mahdollisuuksia? Miksi kaikki ei voi jatkua samanlaisena? Mikä menee väärin, missä on käännekohta, kun elämä loppuu traagiseen kurjuuteen, tuskaan ja epätoivoon?

Vastaukseksi ei riitä: tyypillinen menneen maailman runoilijan osa. Mitkä ovat ne ”keskipäivän aaveet”, jotka hyökkäävät ja musertavat? Onko runoilijan elämä liian vaikea? Oliko lapsuuden kauneuteen, pienen pojan satumaahan, kätkeyty ylen määrin valheellisuutta? Oliko sielu tai mieli liian haavoittuvainen kestäämään todellisuuden ja ihmiselämän painon?

Entä jos lapsuus antoi liian suuria lupauksia, mahdolltomia toteuttaa? Elämä ei ole vain hyvä ja kaunis. Se on myös paha ja ruma. Entä jos Schreckien perintö, entä jos sukuperinne on siinä, että jälkikasvulle näytetään vain onni ja valo?

Lapset ovat sukupolvesta toiseen kauniita ja hyviä mutta myös herkkiä, lahjakkaita, taiteellisia. Kun paha ja ruma ovat poissa ensimmäisistä kasvuvuosista, ehkä ne saavat alttiissa mielessä tuhoavan suuren merkityksen aikuisuudessa? Tuntemattomina niillä voi olla liian suuri valta. Sillä maailmassa suotuista ja vahingollinen ovat toistensa kääntöpuolet, vuorottelevat, limittyvät, ei toista ilman toista. Niin runoili Wisława Szymborska (1923–2012).

Hyvä ja paha –/ he tiesivät niistä vähän, mutta
kaiken:/ kun paha juhlii, hyvä siirtyy syrjään;/
kun hyvä astuu esiin, paha odottaa piilossa./
Kumpaakaan ei voi voittaa/ eikä työntää
peruuttamattoman kauas./ Siksi ilossa on aina
riipaus pelkoa/ eikä epätoivo ole vailla hiljaista
toivoa./ Elämä, vaikka pitkäkin, on aina lyhyt./
Liian lyhyt, että tähän voisi lisätä mitään.

Taide- ja kulttuurihistoriassamme Jyri Schreck kuuluu yhtäaikaa huomattuihin nimiin ja syrjään jääneisiin hahmoihin. Hän oli aikanaan niin kirjallisuuden kuin draaman kentällä tunnustettu tekijä, jonka tuotannon perusteellinen tutkiminen ja tulkitseminen on vielä antanut odottaa itseään.

Elämäkertaa tai edes lyhyttä summausta urasta ei ole tehty eikä *Suomen kansallisbiografiaan* sisälly artikkelia Schreckistä. Käsillä oleva teos pyrkiikin tarjoamaan pohjatyon niin biografiselle kuin sana- tai/ ja näyttämötaiteen erittelyyn keskittyvälle myöhemmälle hankkeelle, johon toivottavasti joku etevä tutkija ryhtyy ennen pitkää. Päänäkökulma tässä on taiteilijan sukulaisen, joka päätyi itsekin kirjailijaksi ja on laatinut humanistina muitakin elämäkerrallisia teoksia. Yhdessä tutkijan kanssa on tarkoitus luoda kokonais kuvaa erään lahjakkuuden tiestä.

Schreck kirjoitti ”puhdasviivaista, selkeille kuville pohjautuvaa, viimeistelyä ja jossain määrin estetisoivaa japanilaisen runouden sukuista mietelyriikkaa”. Näin kuuluu 1978 Aino Kallaksesta (1878–1956) väitelleen Kai Laitisen (1924–2013) tiivistys *Suomen kirjallisuuden historiassa* (1981). Tuolloin kotimaisen kirjallisuuden apulaisprofessorina toiminut konkari liitti kuvaamansa taiturin mielenkiintoisesti Tyyne Saastamoisen (1924–1998), Pertti Niemisen (1929–2015), Maila Pylkkösen (1931–1986) ja Mirkka Rekolan (1931–2014) tapauksiin, sikäli kuin tämä viisikko ei ehtinyt ”modernismin valta-aallon mukaan” ja kykeni sen vuoksi ”käyttämään edeltäjiensä kokemuksia hyödykseen”. Laitinen lisää, että Schreck ja neljä muuta muodostivat ”eräänlaisen yhdyssiteen” yhtäältä suunnilleen samanikäisten mutta aiemmin

aloittaneiden Aila Meriluodon (1924–2019), Tuomas Anhavan (1927–2001), Pentti Holapan (1927–2017) ja edellä mainitun Lassi Nummen sekä toisaalta ”1960-luvun sukupolven välille”.

Tässä kuvauksessa ei sinänsä ole mitään suurta vikaa. Aivan varmasti Schreckin 1959 alkanutta runo-*œuvre*a on hyvä lukea sanataiteena, joka juontaa alkunsa selvästi ajalta ennen vaikkapa Pentti Saaritsan (1941–2024) ja Aulikki Oksasen (s. 1944) tai Kari Aronpuron (s. 1940) ja Jyrki Pellisen (s. 1940) läpimurtoja ja jälkeen esimerkiksi Anja Vammeluon (1921–1988) ja Marja-Liisa Vartion (1924–1966) debyyttien. Siistejä periodisointeja ja sukupolvijakoja vaikeuttaa totta kai muun muassa se, että 60-lukulaisuuden merkkihenkilöihin kuulunut Pentti Saarikoski (1937–1983) ehti aloittaa kirjailijana jo 1958, tai että toinen ajan tähti, myöhään esikoiskirjansa julkaissut Brita Polttila (1920–2008) oli Schreckiä vanhempi. Laitisen ratkaisuun muodostaa tuo puolenkymmenen tekijän joukko on taatusti vaikuttanut ajatus heistä kirjoittajina, jotka keksivät modernismin jollain tavoin uudelleen mutta säilyttivät uskollisuutensa alkuperäisille meriluotolais-anhavalaisille herätteille. Schreckistä käytetty luonnehdinta ”estetisoiva” viitanee etusijassa siihen, ettei tämä lähtenyt leimallisesti yhteiskunnallisen tai avoimesti poliittisen taikka populaarikulttuurista ja puhekielestä ammentavan ilmaisun teille. Siinä (ja vastaavissa) on myös luultavasti mukana Schreckin kulttuuritaustan vaikutusta.

Laajaan historialliseen kokonaiskertomukseen sisältyvän kommentin ilmeinen pulma on suppeus. Laitinen ei lisännyt siihen myöhemmissä painoksissa kuin Schreckin kuolinvuoden. Oli kuin hän olisi vapaaehtoisesti

luovuttanut kirjailijan tarkemman käsittelyn jonkun pystyvän elämäkerturin tai monografistin huoleksi.

Yhtä lyhyt katkelma tavataan yhdysvaltalaisen professorin George C. Schoolfieldin (1925–2016) *A History of Finland's Literature*ssa (1998). Sen sanoin Schreckin ”tiivis ja tarkka tuotanto koostuu lähes pelkästään lyhyistä kuvaavista tai pohtivista runoista, joissa käytetään esimerkillisen kirkasta kieltä”. Germanisti-skandinavisti painotti lisäksi tämän lyyrikon ”jatkuvasti ja sangen katkeransuloisesti huolekkaita kaupunkinäkymiä”. Jälleen iso kertomus ei anna tilaa enemmälle tai lähemmälle tarkastelulle. Schoolfield kuitenkin tyypitteli Schreckin ja Lasse Heikkilän (1925–1961) samankaltaisiksi ”pienuuden mestareiksi” Eeva-Liisa Mannerin (1921–1995), Paavo Haavikon (1931–2008) ja Anhavan mullistamassa suomenkielisessä nykyrunoudessa.

Leena Kirstinän (2000/2017) tai Juri Nummelinin (2020) tehokatsauksissa suomalaisen kirjallisuuden historiaan tämän kirjan päähenkilö ei esiinny. Schreck ei liioin ole Hailan *Suomalaisen kirjallisuuden historiassa* (1947), joka myöhemmissä painoksissaan päättyy Saarikoskeen, tai Vartiaisen *Länsimaisen kirjallisuuden historiassa* (2009), jossa esimerkiksi juuri Saarikoski on kansainvälisten tekijöiden keskellä. Ervastin ja Karkaman *Suomen kirjallisuushistoria* (1973) ohittaa myös Schreckin, samoin kuin Varpion ja kumppanien *Suomen kirjallisuus-historia 1–3* (2000). Lisäksi sekä Otava-historiikki *Hengen paloa ja painettua sanaa. Renvqvist-Reenpäästä kustantajina 1815–2015* (2015) että *Uusi Suomi* -vaiheita selvittävä *Satavuotinen lehtisota* (2021) onnistuvat vaikenemaan hänestä. Samoin Schreck jää mainitsematta esimerkiksi

teoksissa *Suomen kulttuurihistoria* (1982, toim. Tommila) ja *Maamme* (2016), kun taas hänen panoksestaan teatterin – ei kirjallisuuden – uudistamiseen kerrotaan ohimennen *Suomen kulttuurihistoriassa* (2002, toim. Kolbe).

Schreck on kyllä mukana eräissä muissakin opuksissa. Esimerkiksi antologiassa *Suomen kirjallisuus* (1970) hänet esitellään lyhyesti ja niin *Runojen kirjassa* (1977) kuin *Uuden runon kauneimmat 1:ssä* (1958/1982) on hänen tekstejään. Maija Hirvosen ja kumppanien toimitteessa *Suomen kirjailijat* (1985) esitetään ”pienoiselämäkertana” luettelo Schreckin teoksista kritiikkeineen sekä lista omaistiedoista ja työpaikoista. *Otavan kirjallisuustieto* (1990) on siinä mielessä antoisampi, että ensyklopedioihin erikoistuneen Risto Rantalan kokoamaan hakuteokseen sisältyy infotiivisteiden asemesta kiteytys lyriikon ominaislaadusta: ”Hän oli pienimuotoisten impressioiden, luonnonkuvien ja mielentilojen runoilija, jonka askeettiset varhaisrunot ovat lähellä japanilaista runoita. 1970-luvulla tulivat mukaan kaupunkimaisemat, joiden romutarhat ja vesirännit tarjoavat yhtä lailla ilahduttavan vaikutelman. Luonto, rakkaus ja kuolema, valo ja varjo ovat tematiikkana.” Sama kritiikeistä ja kustantajan puffiteksteistä uutettu kuvaus tuli sitten myös Rantalan myöhempiin teoksiin *Suomalaisia kirjailijoita 1500-luvulta nykypäiviin* (1994) ja *Suomalaisia kirjailijoita* (2004).

Myös teokseen *Suomalaisia nykylyyrikoita* (1986) mahtuu Schreckin esittely. Siinä mainitaan alkukauden teosten ”miniatyyrimainen japanilaistyylinen lyriikka” ja kuvaillaan ”ilmaisua” yleisemmin ”eleettömäksi ja niukaksi”. Korostetaan ”kuvien askeettisuutta”, ”keskitystä” ja ”hallittua pienimuotoisuutta” sekä ”näköhavaintoon” varaamista. Teemoista viitataan ”rakkauteen ja kuolemaan”,

”

odotan aamua venettä ystävää, olen piilossa,
sataa, tähyilen sateessa joelle, mutta kun sataa,
kun olen piilossa enkä tiedä missä ollaan,

N T A M O 2 0 2 5

ISBN 978-952-215-928-1

JYRI SCHRECK (1927–1982) OLI
SUKUPOLVENSÄ KIITETYIMPIÄ
RUNOILIJOITA 60–70-LUVUILLA
JA SAMAA AIKAA MYÖS
ARVOSTETTU TEATTERINTEKIJÄ,
LUOTETTU KUSTANNUSTOIMITTAJA
JA TUNNETTU KRIITIKKO.

KESKIPÄIVÄN AAVEET

SEURAA HÄNEN TRAAGISTA
TAITEILIJANTIETÄÄN PERHEEN
JA SUVUN NÄKÖKULMISTA
TÄYDENTÄEN KOKONAISKUVAA
SUOMALAISEN MODERNISMIN
SYNNYSTÄ JA KEHITYKSESTÄ.
KIRJAAN SISÄLTYY SCHRECKIN
JULKAISEMATTOMIA RUNOJA.